

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-12\(41\)-98-123](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-12(41)-98-123)
УДК 159.923

Саннікова Ольга Павлівна,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та диференціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».
Одеса, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

Researcher ID: I-5139-2018

osanniland@gmail.com

Санніков Олександр Ілліч,

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри теорії та методики практичної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського».
Одеса, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

Researcher ID: I-5165-2018

asannikov2010@gmail.com

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ПРЕДИКТОР ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОСОБИСТІСТЮ

Анотація. У статті представлено результати дослідження прийняття рішень в осіб з різним рівнем толерантності до невизначеності. Досягнення мети забезпечувалося вирішенням наступних дослідницьких завдань, що спрямовані на: вивчення взаємозв'язків показників толерантності до невизначеності й характеристиками прийняття рішень особистістю; виявлення осіб з домінуванням толерантності до невизначеності й прийняття рішень; вивчення взаємозв'язків стійких характеристик прийняття рішень в осіб, які відрізняються за рівнем толерантності до невизначеності. Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, збільшенням потреб в теоретико-методологічному узагальненні досліджень прийняття рішень особистістю, з іншого, у розробці суто прикладних аспектів вивчення толерантності до невизначеності. Було піддано перевірці припущення про те, що рівень сформованості толерантності до невизначеності є чинником, який зумовлює прояви показників прийняття рішень особистістю. Виконаний аналіз тенденцій у психологічній літературі щодо визначення й змістового наповнення термінів «толерантність до невизначеності», «вибір», «прийняття рішень особистістю». Сформована репрезентативна вибірка обстежених чоловіків й жінок у віці 20–46

років загальною чисельністю 105 осіб, яка охоплює й групи з високим (10 осіб) і низьким рівнем толерантності (12 осіб). Результати діагностики характеристик, що вивчаються, отримані за допомогою таких психодіагностичних методик, як «Суб'єктивна самооцінка рішимості», «Шкала толерантності до невизначеності», «Мельбурнський опитувальник прийняття рішень», «Шкала інтолерантності-толерантності до невизначеності», «Особистісний опитувальник прийняття рішень» тощо. Презентовані результати кореляційного аналізу, що виявив взаємозв'язки показників прийняття рішень з толерантністю до невизначеності. Виявлена наявність додатних значимих зв'язків між толерантністю до невизначеності й більшістю показників прийняття рішень, а також між інтолерантністю, раціональністю, схильністю до ризику й показниками рішимості особистості. Виявлені взаємозв'язки показують, що толерантність до невизначеності є одним з факторів прийняття рішень особистістю. Для осіб, які відрізняються показниками толерантності до невизначеності, характерні специфічні прояви показників прийняття рішень. Особливої уваги заслуговує аналіз стійких взаємозв'язків складових і компонент рішимості (системної властивості особистості, на відміну від рішучості – вольової властивості), а також індивідуально-психологічних особливостей їх варіацій в осіб, які різняться толерантністю до невизначеності.

Ключові слова: особистість; толерантність до невизначеності; прийняття рішення; рішимість.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Проблема толерантності особистості стає все більш значимою для психологічної науки на тлі складних і суперечливих трансформаційних соціальних процесів, які породжують підвищення рівня напруженості й конфліктності в сучасному суспільстві. Толерантність завжди залишалася важливою загальнолюдською цінністю й основою для розвитку людських контактів та конструктивної взаємодії на різних рівнях: в інтерперсональних відносинах між людьми, в різних соціальних групах, між представниками різних культур і політичних поглядів. Незважаючи на те, що проблема толерантності в психології стала актуальною лише наприкінці минулого століття, до теперішнього часу вітчизняними й закордонними психологами вивчено й описано велике різноманіття її проявів, багаторівневність і складність її структури [2], [24], [29].

Разом з тим, розробка означеної проблеми, й насамперед, одного з її аспектів, толерантності до невизначеності, здобуває особливу практичну значимість у зв'язку з вивченням індивідуально-психологічних

особливостей вибору й прийняття рішень особистістю (раціональності, незалежності, спонтанності, ризикованості, толерантності), їхніми взаємозв'язками з іншими особистісними властивостями, які сприяють формуванню стійкості особистості, виробленню індивідуального стилю професійної діяльності, стабілізації показників ефективності в мінливих умовах. Аналіз досліджень толерантності свідчить про те, що проблема зв'язку характеристик толерантності до невизначеності й індивідуально-психологічних особливостей прийняття рішень особистістю залишається недостатньо розробленою, тому потребує теоретико-емпіричного вивчення, що дозволяє розширити границі проявів толерантної особистості в ситуації вибору [6], [12], [20].

Аналіз основних досліджень та публікацій. Для сучасного етапу досліджень толерантності до невизначеності характерним є поява робіт узагальнюючого характеру [16], [26]. Серед таких, у першу чергу, необхідно віднести аналіз вітчизняних і закордонних робіт, виконаних А. Гусевим і І. Леоновим, що розкривають універсальний характер толерантності невизначеності як психологічного феномена [6], [13]. Розглядаючи безліч трактувань і підходів, які склалися при вивченні даного феномена, автори демонструють дві основні суперечливі позиції. Одна з них розглядає толерантність до невизначеності як риси особистості, як тенденцію сприймати невизначену інформацію як різновид психологічного дискомфорту або погрози [30], [35], [36]. На думку D. McLain, толерантність до невизначеності являє собою риси особистості, «розсип реакцій, від відкидання до привабливості, при сприйнятті невідомих, складних, динамічно невизначених або суперечливих інтерпретацій, що мають, стимулів» [32, с. 184]. Розуміння цієї риси у всіх авторів спирається на деяку модель ситуації – умова актуалізації «толерантності до невизначеності».

У поглядах прихильників іншої позиції, толерантність до невизначеності представлена як така, що розвивається, як динамічна характеристика особистості, зміна рівня сформованості якої можлива засобами психотерапії [37], за допомогою розвитку метакогнітивних навичок під впливом навчання [34]. Автори зв'язують це з когнітивною й мотиваційною сприйнятливістю, що пов'язана з попередніми знаннями. Дослідники показали, що з віком спостерігається зниження рівня толерантності до невизначеності, зростає орієнтація особистості на стабільність усіх показників життєдіяльності [31].

Сказане дозволяє висловити наступні припущення щодо структури й ознак ситуації невизначеності. Вихідним у розумінні толерантності до невизначеності є ознаковий простір ситуації невизначеності, і, в першу чергу,

прийняття факту її суб'єктивного відбиття. При аналізі можливих ознак ситуації невизначеності більшість дослідників відзначають істотну перевагу латентних, «внутрішніх» параметрів, що відбивають саме суб'єктивну невизначеність. По-друге, до вимірюваних параметрів невизначеності традиційно відносять лише ті, одержання яких потенційно можливо за допомогою суб'єктивної самооцінки. До виділених ученими параметрів, що відбивають основні характеристики й сутність невизначеності, необхідно віднести: множинність виборів і аналізованих варіантів рішень; принципова неможливість здійснення контролю; складність, новизна й суперечливість параметрів ситуації, а також пов'язану з ними високий ступінь ризику [4]. Нарешті, по-третє, суб'єктивна кваліфікація ситуації як невизначеної може ґрунтуватися як на мотиваційні (неусвідомлюваної або усвідомлюваної потреби у визначеності), так і когнітивних особливостях особистості (гнучкість-ригідність). У четвертих, толерантність до невизначеності може бути інтерпретована спектром можливих особистісних наслідків переживання ситуації невизначеності одночасно в трьох взаємозалежних аспектах: на рівні поведінки, у формі властиво емоційного переживання, у формі реагування когнітивних структур. У п'ятих, оцінка простору характеристик суб'єктивної невизначеності повинна включати, у якості основних: непередбачуваність ситуації та її наслідків (неможливість контрольованого прогнозу динаміки розвитку й зміни ознак, невизначеність імовірності виникнення самої події, відсутність очевидних причинно-наслідкових закономірностей); не контрольованість (неможливість із боку особистості протистояти несподіванкам розвитку ситуації, або вгадувати напрям їх розвитку); їхня множинність (суб'єктивна оцінка ситуації містить у собі не тільки безліч можливостей, але й допускає варіативність виборів, аналіз і оцінку безлічі припустимих рішень і їх інтерпретації) [4, с. 33–34]. Якщо враховувати той факт, що суб'єктивна невизначеність ситуації спричинена сукупністю її взаємозалежних характеристик і умови вивчення представляються в значній мірі розмитими й такими, що потребують уточнення, то будь-які прикладні дослідження, пов'язані зі спробами її розуміння, є практично унікальними й значимими для уточнення її структури й механізму функціонування.

Розгляд толерантності до невизначеності як риси особистості передбачає погляд на даний конструкт як стабільний у часі, міняється лише під впливом нового досвіду або цілеспрямованої активності самого суб'єкта. Толерантність до невизначеності не просто пов'язана з тими або іншими його рисами або поведінковими симптомами, а бере активну участь у динамічних процесах, пов'язаних з подоланням або породженням невизначеності (насамперед на когнітивному рівні) шляхом зміни існуючих уявлень і концептів, а також шляхом створення нових. Таким

чином, толерантність до невизначеності є особистісною рисою, що визначає відношення індивіда до неоднозначних, невизначених, «двозначних» ситуацій незалежно від емоційних модальностей (їх відносин, способу взаємодії й спрямованості на об'єкти невизначеності). Толерантність до невизначеності характеризується індивідуальною своєрідністю й різним ступенем сприятливості для особистості [14].

Вихідним у розумінні толерантності особистості до невизначеності для нас представляється сучасне трактування толерантної особистості [23], [24]. Автори розглядають толерантність як складну, багаторівневу властивість особистості, що характеризується «емоційним прийняттям або нейтральним відношенням до чужої думки, поведінки, терпимістю до іншої точки зору, яка виявляється в стриманості і поблажливості до позиції опонента». Толерантність як властивість особистості виявляється в здатності бути готовим «активно взаємодіяти зі світом у додатному напрямку», ґрунтується на «стійкості до потенційно і реально загрозливих впливів, розмаїття світу та усвідомлюванні принципу взаємності» [цит. по 23, с. 35].

Дослідження, проведені з використанням розробленої О. Санніковою та О. Бабчук методики, дозволило одержати розгорнутий опис толерантної особистості й виділених компонентів толерантності (емоційної, когнітивної й поведінкової). Узагальнення отриманих результатів показало, що толерантна особистість характеризується високою потребою в пошуку й глибокому аналізі інформації про світ, який важливий для відносин між людьми, між подіями тощо. Толерантні люди мотивовано розширювати знання про своє оточення й вони менш сприйнятливі до впливів, які прагнуть змінити їхні установки. При цьому вони не відчувають сильної потреби структурувати усю інформацію й знання, яке в них є. Для них важливіше збирати нову інформацію, бути відкритими новому знанню й досвіду, який передбачає постійну готовність до змін. Такі люди не прагнуть спрощення заради чітких і ясних відповідей на всі питання. Як наслідок, для них характерна низька потреба в когнітивній завершеності, яка виражається у відсутності прагнень до швидких висновків, суджень і до постійності, фіксація на певних складових знання [3], [22].

Ще більш суперечливими є погляди вчених на ухвалення рішення, дотепер розглянутий одним з елементів функціональної психологічної системи діяльності [28]. Подивимося уважніше на співвідношення понять «вибір», «прийняття рішення» не тільки як на функції діяльності, але, перш за все, як характеристики й властивості особистості. Дослідження прийняття рішення, які були виконані І. Морозовою і Л. Коломеєць у руслі когнітивного підходу, дозволили представити «вибір як потребу особистості у формуванні певної смислової системи, знаходження себе у

світі, свого майбутнього, своїх подальших дій і самого собі» [10, с. 112]. Вивчаючи співвідношення вибору і прийняття рішень, А. Бретман представляє життєвий вибір як «механізм кардинальної трансформації життєвих сенсів, джерело особистісних трансформацій, процес розгортання життєвих орієнтирів особистості і структурування відповідно до них власних перспектив» [05, с. 84]. На наш погляд, слід внести уточнення в наведене формулювання. Вибір варіанту рішення є не джерелом, а наслідком особистісних трансформацій, завершенням реального процесу вибору конкретного варіанту рішення особистістю й наданням переваги одній з можливих альтернатив всім іншим. Вибір є одночасно й проявом волі, і актом самореалізації цілісної, особистості, що саморозвивається [19].

Аналіз понять «вибір» і «прийняття рішення», доцільно проводити, відштовхуючись від розуміння їх джерела – сутності особистості, сформульованої С. Максименко: «Особистість – це форма існування психіки людини, яка представляє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції і має свій унікальний і неповторний внутрішній світ. У визначенні підкреслено головні: природа людської психіки – особистісна. Вищий, з відомих нам, рівень розвитку буття, наділений рефлексією й тому здатний відображати інше буття й саму себе, втілюється й стає дійсним способом існування конкретної людини» [15, с. 14].

Відзначимо, що однією з перших і плідних спроб аналізу провідної ролі суб'єктивного факторові в прийнятті рішень була зроблена Ю. Козелецьким [9]. Особливістю запропонованої ним системи прийняття рішень є виділення результату вибору, який залежить не тільки від об'єктивних умов, а й від особистості, яка приймає рішення. Автор використовує в системі одночасно кілька базових понять, таких як поняття суб'єктивної ймовірності вибору, поняття корисності (цінності) вибору для суб'єкта тощо [9, с. 90], наближаючись до вивчення тієї реальності, яку уявляє особистість, котра приймає рішення.

Сучасні дослідження показують, що саме прийняття рішення багато в чому визначає змістовні, процесуальні та результативні параметри життєдіяльності особистості. Відповідно, «ціна помилки» за неадекватний вибір особистості, можливі неправильні рішення, надзвичайно висока. У силу цього прикладні дослідження раціоналізації складних видів діяльності, оптимізації життєвого шляху особистості, також повинні враховувати закономірності прийняття рішення й у цьому безпосередня практична значущість вивчення як особистості в цілому, так і безпосередньо того, що забезпечує прийняття рішень особистістю.

Параметри рішень, що приймаються, у багатьох випадках вже не просто в більшій чи меншій мірі залежати від особистості, а й прямо нею визначаються. Настільки ж значимою є роль подібних досліджень в удосконаленні професійного навчання, у психології професійного й життєвого самовизначення, в організації професійного відбору, у розвитку психологічної теорії прийняття рішень [7], [18], [27].

За такий нетривалий період досліджень прийняття рішень склалося декілька самостійних напрямків, при цьому деякі з досліджень даної проблематики дістали форму завершених концептуальних розробок. По-перше, це підтверджені практикою концепція психологічної системи прийняття рішень, що представляє прийняття рішення як «інтегрального психічного процесу» [8]. По-друге, теорія смислової регуляції О. Тихомирова надала нове звучання когнітивному напрямку сучасної психології прийняття рішень [25]. І, по-третє, концепція множинної функціонально-рівневої регуляції прийняття інтелектуальних рішень, яка торкається частково й особистісних перемінних [11]. Більш загальним базисом існуючих напрямів дослідження прийняття рішення виступила теорія функціональних систем П. Анохіна [1].

Детальний аналіз перерахованих вище концепцій показав некоректність подання прийняття рішень як елементу системи чи навіть блоку в структурі діяльності. До найбільш істотних особливостей прийняття рішення особистістю, що відображає його специфіку і відрізняє його від діяльності, необхідно віднести наступне: кожному блоку діяльності притаманний характерний склад вирішуваних завдань, що передують і завершуються прийняттям рішення; для кожного блоку існують провідні детермінанти, актуальні саме для даного виду або типу рішення. Так, в мотиваційному блоці діяльності роль провідної детермінанти виконують соціально-зумовлені фактори: рівень домагань, престижність діяльності тощо. Прийняття рішення підводить підсумок оцінці ролі мотиваційних факторів і стимулів. В блоці формування програми діяльності – це повнота інформаційної основи діяльності, в блоці реалізації діяльності – наявність сформованих алгоритмів дій, тобто те, що є елементами реалізації прийнятого рішення.

Виконаний аналіз дає підставу вважати, що прийняття рішення не входить до структури діяльності, а існує самостійно і управляє компонентами структури діяльності (проекує, оцінює, відкладає, реалізує, координує), залишаючись в тіні латентного періоду реалізації кожного компоненту. Крім того, значна частка часу йде на узгодження рішення, що приймається, самого факту рішення і його особливостей при «проходженні» стадій, або етапів діяльності. Необхідно зробити акцент на тому, що насправді завершення

кожного етапу діяльності, наприклад, діяльності сучасного психолога або соціального робітника, передбачає різні рішення, що не збігаються ні за метою, ні за формою, ні за змістом, стаючи, таким чином, супідрядними більш крупнішому рішенню. До таких необхідно віднести життєві рішення, які вирішують насущні проблеми життєдіяльності особистості в соціумі, у тому числі, у невизначеному середовищі.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою даної статті є перевірка припущення про те, що толерантність до невизначеності зумовлює прийняття рішень особистістю, рівень сформованості толерантності до невизначеності впливає на показники вибору й прийняття рішень особистістю. Емпіричне дослідження специфіки прийняття рішень в осіб, які різняться рівнем толерантності до невизначеності забезпечить доказ цього припущення. Представляється правомірним стверджувати, що високий рівень толерантності до невизначеності особистості забезпечує її активність у прийнятті рішень, і навпаки, низький рівень толерантності блокує здатності особистості до прийняття рішень.

У цьому зв'язку, основні **завдання** дослідження полягають у наступному:

- провести теоретико-методологічний аналіз робіт даної проблематики й визначити підходи до вивчення специфіки взаємозв'язків показників прийняття рішень і толерантності до невизначеності як властивостей особистості;
- обґрунтувати вибір толерантності до невизначеності як фактора вибору варіанта й ухвалення рішення, який визначає його індивідуально-психологічну структуру;
- розробити програму емпіричного дослідження, сконструювати комплекс психодіагностичного інструментарію, адекватного меті дослідження;
- провести емпіричне дослідження, здійснити статистичну обробку отриманих результатів;
- здійснити аналіз характеру взаємозв'язків досліджуваних показників, визначити особливості вибору й прийняття рішень в осіб, які різняться за рівнем толерантності до невизначеності.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретико-методологічною основою емпіричного дослідження стали континуально-ієрархічний підхід до вивчення структури особистості і її властивостей [21], концепція психологічної системи прийняття рішень [19].

З позицій континуально-ієрархічної концепції структури особистості,

запропонованої О. Санніковою, структура толерантності, як цілісної багаторівневої властивості особистості, може бути представлено трьома рівнями: формально-динамічним, змістовним і соціально-імперативним, кожний з яких характеризується своїм специфічним змістом. Зона перетинання формально-динамічного (перший рівень) і змістовно-особистісного (другий) рівнів містить загальний для обох класів характеристик – якісні характеристики толерантності – які відбивають суцільно психологічний зміст цього феномена [21].

Толерантність до невизначеності представляється стабільною в часі рисою особистості, яка міняється під впливом нового досвіду або власної цілеспрямованої активності. Особистість бере активну участь у динамічних процесах, пов'язаних з подоланням або «зняттям» невизначеності шляхом зміни системи уявлень про об'єкти й ситуації невизначеності. Особистість, що володіє високим рівнем інтолерантності до невизначеності, характеризується імперативною формою прийняття рішень (за принципом усе або нічого), прагненням до поспішних висновків без належного аналізу й урахуванню значимих факторів, небажанням оцінки реального стану справ, до безумовного прийняття або відкидання у відносинах з іншими людьми. Прийняття рішення особистістю розуміється нами як особистісний вибір з можливих, рівно вірогідних варіантів, детермінований психологічною організацією особистості, за участю різнорівневих її характеристик, котрі відбивають цілісність. Прийняття рішення – специфічний, життєво важливий прояв активності особистості, що забезпечує вибір варіанта розв'язку, найкращого з можливих, або тих, що суб'єктивно сприймається особистістю як такі для вирішення життєвої ситуації [19]. При виникненні необхідності прийняття рішень у невизначеній ситуації, особистість проявляє до неї толерантне (інтолерантне) відношення, що допускає або блокує прояв багатоваріантності рішення та його реалізації. Таке співвідношення толерантності – інтолерантності особистості й характеристик вибору та ухвалення рішення вимагає емпіричної перевірки даного припущення.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

В емпіричному дослідженні взяли участь 105 людей у віці від 20 до 46 років (студенти й магістранти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»). Для даного емпіричного дослідження був сконструйований комплекс діагностичних методик. Для діагностики показників толерантності та інтолерантності до невизначеності були обрані: «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» О. Саннікової, О. Бабчук [22]; «Шкала толерантності до невизначеності» Д. МакЛейна в адаптації Е. Осика [32]; «Шкала

інтолерантності – толерантності до невизначеності» С. Баднера [12]. Для діагностики характеристик прийняття рішень використовувався «Опитувальник прийняття рішень» Г. Айзенка у модифікації Е. Ільїна; «Мельбурнський опитувальник прийняття рішень» І. Джаниса, Л. Манна; методика «Суб'єктивна самооцінка рішимості» О. Саннікової, О. Саннікова, С. Свістули; «Мультидименціональні шкали рішимості» О. Саннікова [19].

Комп'ютерна обробка даних була проведена з використанням статистичного пакета SPSS 13.0 for Windows.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Кореляційний аналіз дозволив установити характер взаємозв'язків між якісними параметрами толерантності до невизначеності й прийняття рішень особистістю. У табл. 1 наведені значимі коефіцієнти кореляцій толерантності до невизначеності особистості й прийняття рішень.

Таблиця 1

Матриця кореляційних зв'язків показників толерантності до невизначеності й прийняття рішень особистістю

	Показатели шкалы ТН				ЛФР-25		ИТН	МОПР
	ОнС	ПрН	ТнН	ОпТн	Рац	ГкР	ОпБ	Изб
ОтН		352**	-351**				197*	
ОсЗ	356**	637**	-637**	486**	-273**	342**		-329**
ОнС		333**	-332**	714**				-236*
ПрН			-999**	319**	-197*	210*		-284**
ТнН				-318**	198*	-211*		286**
ОпТн								-294**
		ИТН			ОПР			
	СлП	НрП	ОпИн	Ршт	Цмл	Ргд	Ипс	
НвП	413**	416**	755**	216*	249*		227*	
СлП			872**	268**	286**	283**	355**	
НрП			480**					
		МШР						
	ТнР	СпР	АвР	АсР	НзР			
ТД	259**	341**	476**	397**	625**			
RkR	427**	426**	471**	274**	472**			
TnR		304**	276**	264**	368**			
		ССР						
	IR	TnR	RzR	ThR	StR-	AdR		
ГкР		433**	-228*	-471**	307**			
СлП	-215*	212*	-246*				225*	
НрП		-196*						
ТД		322**			289**			
RkR		316**	-549**	-567**			431**	
TnR				-361**	426**			

Примітка: 1) нулі й коми опущені; 2) позначення * – рівень значущості $p < 0,05$; ** – рівень значущості $p < 0,01$; 3) умовні скорочення показників за «Шкалою толерантності до невизначеності» (ТН) Д. МакЛейна: ОтН – відношення до новизни, ОсЗ – відношення до складних завдань, ОнС – відношення до невизначених ситуацій, ПрН – прийняття невизначеності, ТнН – толерантність до невизначеності, ОпТн – загальний показник толерантності до невизначеності; 4) умовні скорочення показників за опитувальником «Особистісні фактори прийняття рішень» (ЛФР-25): Рац – раціональність, Гкр – готовність особистості до ризику; 5) умовні скорочення показників за опитувальником «Мультидименціональні шкали рішимості» (МШР): СтР – стрімкість, РкР – ризикованість, ТнР – толерантність, ДвР – далекоглядність, РфР – рефлексивність, ОсР – докладність, СпР – спонтанність, АвР – авантюризм, АсР – асертивність, НзР – незалежність; 6) умовні скорочення показників за методикою «Опитувальник прийняття рішень» (ОПР): Ршт – рішучість, Цмл – цілеспрямованість, Ргд – ригідність, Ипс – імпульсивність; 7) умовні скорочення показників за методикою «Самооцінка структури рішимості» (ССР): ТД – цільовий настрой, ІР – незалежність, ТнR – толерантність, АR – ергічність, SpR – спонтанність, StR – стійкість, RzR – розумність, FR – далекоглядність, ThR – докладність, AdR – авантюризм, AsR – асертивність, RkR – ризикованість; 8) умовні скорочення показників за методикою «Мельбурнський опитувальник прийняття рішень» (МОПР): Бдт – пильність, Изб – уникнення, Прк – прокрастинація, Свб – зверх пильність; 9) умовні скорочення показників за опитувальником «Шкала інтолерантності – толерантності до невизначеності» (ИТН): НвП – новизна проблеми, СлП – складність проблеми, НрП – нерозв'язність проблеми, ОпБ – загальний показник інтолерантності до невизначеності.

Аналіз взаємозв'язків виділених показників виявив наступні тенденції:

1. Показники толерантності особистості до невизначеності у своїй більшості пов'язані між собою додатно на 1% рівні значимості. Це стосується відношення до складної проблеми або завдання (Осз), до новизни проблеми або завдання (ОтН), до прийняття невизначеності (ПрН), до загального показника толерантності до невизначеності (ОпТн). Виключення представляє показник толерантності до невизначеності (ТнН), який зв'язаний від'ємно на 1% рівні значимості з іншими показниками (ОтН, ОсЗ, ОнС, ПрН) і загальним показником толерантності до невизначеності (ОпТн). Даний склад виділених показників утворює стійкий симптомокомплекс толерантності до невизначеності, основні функції якого пов'язані з активним аналізом умов ситуації, оцінкою

можливості вибору з безлічі альтернатив її вирішення, аналізом і прогнозуванням наслідків ухваленого рішення особистістю.

2. Показники інтолерантності особистості до невизначеності пов'язані між собою додатно на 1% рівні значимості. Це стосується взаємозв'язку загального показника інтолерантності до невизначеності (ОпБ) з показниками новизни (НвП), складності (СлП) й нерозв'язності (НрП). Можна припустити, враховуючи розмір і професійну орієнтацію вибірки обстежених (практичні психологи), що неприйняття умов невизначеності викликає в більшості представників вибірки прагнення до пошуку шляхів ефективного вирішення проблеми, бажання нейтралізувати вплив «ефекту новизни», контролювати процес аналізу варіантів рішення.

3. Встановлено, що показники толерантності до невизначеності (ТнН) на 5% рівні значимості взаємопов'язані з показниками прийняття рішень, які діагностуються методикою ЛФР-25, а саме: з показником раціональності (Рац) виділений додатний зв'язок (0,198 на 5% рівні значимості), з показником готовності до ризику (ГкР) виділено статистично значимий від'ємний зв'язок (-0,211 на 5% рівні). Дані взаємозв'язки демонструють прояв суб'єктивної реакції особистості на «тверді» умови прийняття рішень. Раціональність, в інтерпретації автора, представляється як готовність обмірковувати свої рішення й діяти при можливо повному орієнтуванні в ситуації невизначеності, яка може характеризувати різні, у тому числі й ризиковані рішення особистості. Стає психологічно зрозумілої готовність до ризику особистості (ГкР). Даний показник по суті є відображенням орієнтування особистості в невизначеній ситуації, яке вимірює величину суб'єктивної оцінки потенційно можливого ризику для особистості. На думку Т. Корнілової, «... ризик з погляду особистості є там, де не тільки виявлена невідповідність необхідних і потенційних можливостей особистості в зміні ситуації, але й де невизначеною є оцінка самого потенціалу цих можливостей» [11, с. 100-102].

4. Показник стратегії «уникнення» (Изб) Мельбурнського опитувальника прийняття рішень показує наявність додатного статистично значимого зв'язку (0,286 на 1% рівні значимості) з показником толерантності до невизначеності (ТнН). З іншими показниками толерантності до невизначеності (ОсЗ, ОнС, ПрН і ОпТн) виявлені від'ємні статистично значимі зв'язки на 1% і 5% рівні. Це підтверджує особливу роль невизначеності не тільки в складі факторів, які визначають психологічну складність вибору й прийняття рішень особистістю, але й наявність переваг у виборі стратегій поведінки в ситуації невизначеності.

5. Усі показники, які характеризують формально-динамічні характеристики прийняття рішень, зокрема, ригідність та імпульсивність (Ргд, Ипс), а також вольовий ресурс особистості – Ршт, Цмл (рішучість і

цілеспрямованість у прийнятті рішень) виявили значимі зв'язки на 1% і 5% рівні із двома показниками інтолерантності особистості: з новизною (НвП) і складністю проблеми (СлП), відповідно. Дані взаємозв'язки є стійкими для професіоналів будь-якого рівня підготовки й спеціалізації. Дійсно, рівень сформованості цих характеристик прийняття рішень забезпечує не тільки спрямованість особистості, але і її стійкість у прагненні оцінити новизну й величину складності розв'язуваної проблеми.

Враховуючи багаторазове емпіричне підтвердження тому факту, що толерантність до невизначеності є однією з характеристик прийняття рішень, стають зрозумілими її статистично значимі зв'язки з іншими компонентами рішимості особистості.

6. Виділені статистично значимі додатні взаємозв'язки показника толерантності прийняття рішень (ТнР), шкали рішимості МШР, з показниками рішимості методики ССР: з показником цільової настроєвості (ТД) і ризикованістю (RkR) на 1% рівні значимості (0,259 і 0,427 відповідно). Додатні зв'язки підтвердили результати, що отримані раніше в дослідженнях Д. МакЛейна [32], які інтерпретуються в такий спосіб: особи з високим рівнем толерантності до невизначеності швидше переходять від планів до дій і більш схильні йти на ризик, ніж особи з низьким рівнем толерантності до невизначеності.

7. Виявлені додатні зв'язки на 1% рівні значимості показника толерантності вибору (ТнR): а) зі шкалами рішимості – спонтанністю (СпР), авантюрністю (АвР), асертивністю (АсР) і самостійністю (НзР); б) з показниками прийняття рішень – додатний зв'язок зі стійкістю вибору (StR, 0,426 на 1% рівні) і ризикованістю вибору (RkR, 0,316 на 1% рівні значимості), від'ємний зв'язок з докладністю (ThR); з особистісними факторами прийняття рішень – готовністю до ризику (ГкР, 0,433 на 1% рівні); з інтолерантністю до невизначеності – додатний зв'язок зі складністю проблеми (СлП, 0,212 на 5% рівні), від'ємний – з нерозв'язаністю проблеми (НрП, -0,196 на 5% рівні).

Відомо, що кореляційний аналіз показує взаємозв'язки між показниками, які вивчаються, і не розкриває причинно-наслідкові відносини між ними. Для розкриття психологічного змісту цих відносин доцільне проведення якісного аналізу характеристик прийняття рішень в осіб, котрі різняться толерантністю. Для досягнення цього використано метод «асів» [21], що дозволив сформулювати дві групи обстежених. Якісний аналіз, виконаний на емпіричному матеріалі обстежених, результати яких потрапили в I і IV кварталі розподілу цифрових даних вибірки. Перша група, група «толерантних», утворена обстеженими з високим значенням показника толерантності (Тм+, n = 10). У другу групу, групу

«інтолерантних», увійшли особи з низьким значенням показника толерантності (Тм-, n = 12). На рис. 1 представлено профілі показників рішимості в осіб з різним рівнем толерантності. Профілі представлені у відносних одиницях (процентилях). Середня лінія ряду проходить через 50-й процентиль. Дані показників рішимості, що презентовано на рис. 1, указують на різноспрямовані тенденції в проявах рішимості представників обох виділених груп.

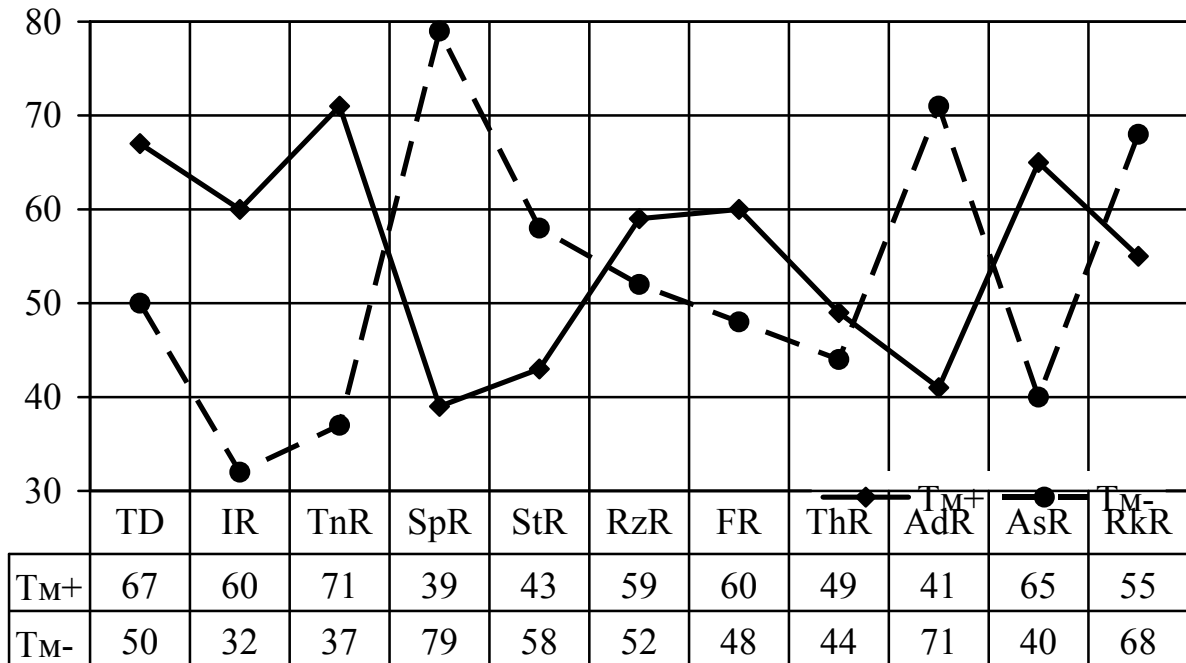

Рис. 1 Профілі рішимості (за методикою ССР) груп обстежених з високим та низьким рівнем толерантності

Аналіз профілів показує, що в групі з високим рівнем толерантності (Тм+) домінує спрямованість на оцінку ситуації (TD+); схильність до прийняття рішень без допомоги інших людей, наявність власної позиції відносно ситуації, що виникла (IR); прагнення відстоювати обране рішення, опір тиску інших людей (AsR); прогнозування, передбачення можливих наслідків, прагматичність в ухваленні рішення (RzR). Представники цієї групи приймають рішення незалежно від зовнішніх впливів і оцінок інших людей, адекватно оцінюють свої можливості. При виборі варіанта вони спираються на свої інтереси, свою позицію, наполегливо, але коректно стосовно інших людей, відстоюють свій вибір. Цим особам властивий самоконтроль, виваженість й високий рівень розуміння наслідків прийнятих рішень.

Для групи з низьким рівнем толерантності (Тм-) характерні стихійність, безпричинність вибору (SpR+); орієнтація на легкий і швидкий успіх у прийнятті й реалізації рішень, у надії на вдалий вибір (AdR); пошук рішень без належного аналізу умов ситуації (RkR).

Аналіз результатів дослідження дозволяє одержати більш детальний опис індивідуально-психологічних особливостей вибору й прийняття рішень в осіб, котрі відрізняються високим і низьким рівнем толерантності до невизначеності.

Отже, особи з високим рівнем толерантності демонструють високий рівень конструктивного відношення до складних завдань й новизни ситуацій. Вони толерантні до невизначеності, у достатньому ступені готові пристосовуватися до невизначеної ситуації, здатні міняти або підбудовувати свої плани в нових мінливих умовах. Їм властиво розмірковування над проблемою, навіть якщо невідомі всі чинники впливу й можливі наслідки прийнятого рішення. У ситуаціях невизначеності демонструють готовність до прийняття ризикованих рішень. Їм властива швидка й енергійна реакція на ситуацію, помірність і раціональність, зважена обережність при пошуку ефективного варіанта вибору, незалежність від обставин, прагматичність, цілеспрямованість і наполегливість у здійсненні прийнятого рішення, достатній самоконтроль. Представникам цієї групи характерна відсутність коливань і роздумів у прийнятті рішень, їм властива далекоглядність, активність на етапі збору й аналізу інформації, що гарантовано забезпечує продуктивний варіант рішення. Особи проявляють креативність і творчість при пошуку альтернативних варіантів рішень, демонструють готовність до сприйняття новизни, оригінальності й мінливості ситуації, здатні прийняти складність, неоднозначність і непередбачуваність ситуації, задля пошуку й прийняття остаточного вибору. Особам цієї групи властиві загальна орієнтація (настроєвість) на пошук рішення й непохитність (стійкість) при його прийнятті, незалежність особистісної позиції у відстоюванні варіанта ухваленого рішення, опір тиску соціальних умов, переконаність і соціальна сміливість у реалізації остаточного варіанта.

Для представників з низьким рівнем толерантності характерне сприйняття невизначеної ситуації як джерела погрози. Вони намагаються уникати невизначеності, перевагу надають знайомим, звичним рішенням, які забезпечують безпеку. Їх відрізняє низька здатність до мислення імовірнісними категоріями й оцінками, вони прагнуть уникати непрозорого й неконкретного в аналізі умов ситуації. На незрозумілі ситуації такі особи схильні реагувати занепокоєнням, приділяють багато уваги дріб'язкам, постійно відволікаються, намагаються або уникати ухвалення рішення, або

перекладають його на інших. В екстремальних умовах, в умовах дефіциту часу, можливе виникнення «паніки» при виборі між двома або більшим числом альтернатив. Представники цієї групи схильні приписувати більш важливе значення зовнішнім обставинам (наприклад, соціальним факторам, фортуні). У поведінці цих людей спостерігаються акти спонтанності, при ухваленні рішення виявляється імпульсивність. Процес прийняття рішення супроводжується ригідністю, нерішучістю вибору, непродуманістю наслідків варіанта рішення, залежністю від складних обставин. Осіб цієї групи можна характеризувати як несамотійних, схильних до вибору під впливом інших людей, таких, котрі перекладають відповідальність за наслідки попередніх рішень також на інших. Представники цієї групи відчувають дискомфорт у складних, неоднозначних, невизначених життєвих ситуаціях, переживають страх перед невідомим, прагнуть швидко вийти із ситуації, обмежують можливості альтернативного вибору або взагалі уникають ситуацій, які потребують вирішення проблем. Вони не враховують можливі наслідки, не планують послідовність ланцюга виборів, не використовують стратегії досягнення мети, прийняті ними рішення не відрізняються прагматичністю.

Разом з тим, представників цієї групи відрізняє ергічність (активність) в прийнятті рішень, що допомагає забезпечити спрямованість на швидке одержання остаточного варіанту вибору, на подолання можливих перешкод на шляху пошуку ефективного рішення, у тому числі, таких як загроза ризику і невизначеність ситуації.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

1. Толерантність до невизначеності розглядається як стійка властивість особистості, психологічна сутність якої полягає в стійкості до впливів фактора неясності, нечіткості середовища і виявляється у прийнятті неоднозначності в процесі пошуку альтернатив рішення, терпиме відношення до новизни, до непередбачуваності, до складності й мінливості ситуації.

2. Аналіз отриманих результатів (взаємозв'язків властивостей особистості й рішимості, профілів показників, що вивчаються) показав, що представники кожної групи обстежених (з високим і низьким рівнем толерантності) різняться специфікою прийняття рішень. Це виявляється у якісно-кількісному поєднанні, комбінації показників і в рівнях, яких досягають ці показники. Рівень толерантності до невизначеності є одним з факторів вибору й прийняття рішення особистістю.

3. Особа із високими значеннями толерантності до невизначеності може діяти продуктивно в незнайомій обстановці, здатна приймати

рішення без тривалих сумнівів і остраху невдачі. Напроти, особа із низькими значеннями показників толерантності (або з високими по інтолерантності до невизначеності) більш схильна сприймати незвичайні й складні ситуації скоріше як загрозові, що сприяє появі деструктивних реакцій. Брак інформації, множинність трактування змісту, обмеженість часу на осмислення ситуації діють на особистість негативно. Можливість одержання ефективного, сприятливого для подолання ситуації варіанта рішення залежить від сформованості необхідних індивідуально-психологічних властивостей і якостей особистості (рішимості, толерантності тощо).

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження вимагає вивчення взаємозв'язків толерантності до невизначеності і стильових характеристик особистості, яка приймає рішення, вдосконалення методів і діагностичних процедур виміру характеристик рішимості як інтегральної властивості особистості, пошуку ефективних методів конструювання ситуацій невизначеності з елементами ризику, дефіциту часу й інформації для прийняття рішень.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] П. К. Анохин, «Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем», *Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы*. Москва, Россия: Наука, 1978, с. 49–106.
- [2] А. Г. Асмолов, «Толерантность как культура XX века», *Толерантность: объединяем усилия*. Москва, Россия: Летний сад, 2002, с. 150–181.
- [3] О. Г. Бабчук, «Специфика факторной структуры личности толерантных и интолерантных лиц», *Наука и образование*, № 11/ СХХVIII, с. 33–39, 2014.
- [4] Е. П. Белинская, «Неопределенность как категория современной социальной психологии личности», *Психологические исследования*, Т. 7, № 36, с. 3, 2014. Доступно:<http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n36/1014-belinskaya36.html>. 2014.
- [5] А. Д. Бретман, «Психологические особенности принятия решений взрослыми в ситуациях жизненного выбора», *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологи*, на XXXIV Международ. науч.-практ. конф. (13 ноября 2013 г.), Новосибирск, 2013, с. 83–86.
- [6] А. И. Гусев, «Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала», *Личностный потенциал: структура и*

- диагностика, Д. А. Леонтьев, Ред. Москва, Россия: Смысл, 2011, с. 300–330.
- [7] А. В. Карпов, *Психология менеджмента: учеб. пособие*. Москва, Россия: Гардарики, 2004.
- [8] А. В. Карпов, *Психология принятия решения*; Ин-т психологии РАН; Ярослав. гос. ун-т имени П. Г. Демидова. Ярославль, Россия: Б. и., 2003.
- [9] Ю. Козелецкий, *Психологическая теория решений*; Пер. с польск. Г. В. Минца и В. Н. Поруса. Москва, Россия: Прогресс, 1979.
- [10] Л. А. Коломеец, «Стратегии осуществления выбора», *Педагогика и психология: актуальные вопросы теории и практики, на V Международ. науч.-практ. конф. (г. Чебоксары, 9 сентября 2015 г.)*. Чебоксары, Россия: ЦНС «Интерактив плюс», 2015, с. 162–166.
- [11] Т. В. Корнилова, *Психология риска и принятия решений: учеб. пособие для вузов*. Москва, Россия: Аспект Пресс, 2003.
- [12] Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова, «Шкалы толерантности и интолерантности к неопределенности в модификации опросника С. Баднера», *Экспериментальная психология*, с. 92–110, 2014.
- [13] И. Н. Леонов, «Толерантность к неопределенности как психологический феномен: история становления конструкта», *Вестник Удмуртского университета. Серия Философия. Психология. Педагогика*, Вып. 4, с. 43–52, 2014.
- [14] Е. Г. Луковицкая, «Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности», дис. канд. наук: 19.00.05. Санкт-Петербург, Россия, 1998.
- [15] С. Д. Максименко, «Теоретические основы психологии жизненной энергии (нужды) личности», *Наука і освіта*, № 9/СХХVI, с. 14–21, 2014.
- [16] О. А. Мирончук, «Психологические особенности толерантности к неопределенности», *Управление качеством обучения в инновационном вузе, на науч.-теорет. конф. молодых ученых, 17–18 апреля 2015 г.* Харьков, Украина, 2015, с. 68–71.
- [17] Е. Н. Осин, «Факторная структура русскоязычной версии шкалы общей толерантности к неопределенности Д. МакЛейна», *Психологическая диагностика*, № 2, с. 65–86, 2010.
- [18] Л. В. Помиткіна, «Розвиток особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення», *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць; С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової, Ред., Т. 2, вип 10(91), Психологічні науки*, с. 258–262, 2013.

- [19] А. И. Санников, *Психология жизненного выбора личности: монография*. Одесса, Украина: Изд-во ВМВ, 2015.
- [20] О. І. Санніков, К. В. Візняк, «Толерантність як ресурс прийняття рішень особистістю», *Проблеми сучасної психології особистості, на VIII наук.-практ. конф. молодих учених та студ. (25–26 трав. 2017 р.)*. Одеса, Україна: Видав. ВМВ, с. 149–155, 2017.
- [21] О. П. Санникова, *Феноменология личности: монография*. Одесса, Украина: СМІЛ, 2003.
- [22] О. П. Саннікова, О. Г. Бабчук, «Досвід діагностики толерантності: результати апробації оригінальної методики», *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*, Т. 2, с. 68–73, 2011.
- [23] О. П. Саннікова, О. Г. Бабчук, «Толерантність як складна властивість особистості в індивідуально-психологічному вимірі», *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*, Т. 10, вип. 16, с. 34–42, 2010.
- [24] О. П. Саннікова, І. О. Гордієнко, «Психологічний ресурс толерантності: самоприйняття та його функції», *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць*, Вип. 9(38), с. 107–119, 2019.
- [25] О. К. Тихомиров, *Психологические механизмы целеобразования*. Москва, Россия: Наука, 1977.
- [26] М. А. Чагова, «История и современное развитие проблемы толерантности к неопределенности в психологической науке», *Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. Приложение: «РЕМ: Psychology. Educology. Medicine»*. № 1, с. 1–12, 2014.
- [27] В. М. Чернобровкін, *Психология принятия педагогических решений: монография*. Луганськ, Україна: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010.
- [28] В. Д. Шадриков, *Проблемы системогенеза профессиональной деятельности*. Москва, Россия: Наука, 1982.
- [29] K. Durrheim, D. Foster, «Tolerance of ambiguity as a content specific construct», *Personality and Individual Differences*, Vol. 22(5), pp. 741–750, 1997.
- [30] B. T. Hazen, R. E. Overstreet, L. A. Jones-Farmer, et al., «The role of ambiguity tolerance in consumer perception of remanufactured products», *International Journal of Production Economics*, Vol. 135(2), pp. 781–790, 2012.
- [31] L. T. Kajs, D. L. McCollum, «Dealing with ambiguity: assessment of tolerance for ambiguity in the context of school leadership», *Educational Leadership*, Vol. 14 (Special Issue), pp. 77–91, 2010.
- [32] D. L. McLain «The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity», *Educational and Psychological Measurement*, Vol. 53(1),

pp. 183–189, 1993.

- [34] K. Merenluoto, E. Lehtinen, «Number concept and conceptual change: Towards a systemic model of the processes of change», *Learning and Instruction*, Vol. 14 (5), pp. 519–534, 2004.
- [35] B. D. Naemi, D. J. Beal, S. C. Payne, «Personality predictors of extreme response style», *Journal of Personality*, Vol. 77(1), pp. 261–286, 2009.
- [36] M. Trottier, W. Roberts, I. Drmic, et al., «Parents' perspectives on participating in genetic research in autism», *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 43(3), pp. 556–568, 2013.
- [37] E. V. Våpenstad, «The ambiguity of the psychoanalytic situation and its relation to the analyst's reverie», *Psychoanalytic Psychology*. Vol. 27(4), pp. 513–535, 2010.

TOLERANCE TO UNCERTAINTY AS A PREDICTOR OF DECISION-MAKING BY THE PERSON

Olha Sannikova,

Doctor of Psychology, professor,
head of General and Differential Psychology Department,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky».
Odessa, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

Researcher ID: I-5139-2018

osanniland@gmail.com

Oleksandr Sannikov,

Doctor of Psychology, senior researcher, associate Professor,
Department of Theory and Methodology of Applied Psychology,
State institution «South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushinsky».
Odessa, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

Researcher ID: I-5165-2018

asannikov2010@gmail.com

Annotation. The article is presented the results of a decision-making study in individuals with different levels of tolerance for uncertainty. Achievement of the goal was ensured by solving the following research problems: the study of the relationship of indicators of tolerance to uncertainty and decision-making personality; identification of individuals with a dominance of tolerance for uncertainty and decision making; study of the stable relationships of decision-making characteristics in individuals who differ in the level of tolerance to uncertainty. The relevance of the

study is due, on the one hand, to an increase in the need for theoretical and methodological generalization of research of decision-making by a person, and on the other hand, to the development of applied aspects of the study of tolerance to uncertainty. The assumption that the level of formed tolerance to uncertainty is a factor that determines personality decision-making indicators was tested. The analysis of trends in the psychological literature about the definition and meaning of the terms «tolerance to uncertainty», «choice», «decision-making personality» was done. A representative sample of 105 people was generated, include groups with a high (10 people) and low tolerance (12 people), men and women aged 20-46 years. The diagnostic results of the studied characteristics were obtained on widely used psychodiagnostic techniques, such as Subjective self-assessment of determination, Scale of tolerance to uncertainty, Melbourne decision-making questionnaire, Scale of intolerance-tolerance to uncertainty, Personal questionnaire of decision making, etc. The results of the correlation analysis of the relationship of decision-making indicators with uncertainty tolerance are presented. It was revealed the positive significant relationships between tolerance to uncertainty and most indicators of decision-making, as well as between intolerance, rationality, a tendency to risk and indicators of determination of the individual. The revealed relationships are shown that tolerance to uncertainty is one of the factors in making decisions by a person. The persons with different terms of tolerance to uncertainty are characteristic by certain decision-making indicators. The analysis of the stable interconnections of the components of determination (the systemic personality trait, which is opposed to determination – the volitional trait), and the individual psychological characteristics of their variations in individuals who are distinguished by their tolerance to uncertainty are particular noted.

Key words: tolerance to uncertainty; decision making; determination of personality; personality.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ К НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ КАК ПРЕДИКТОР ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ЛИЧНОСТЬЮ

Санникова Ольга Павловна,

доктор психологических наук, профессор,
заведующая кафедрой общей и дифференциальной психологии
ГУ «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского».
Одесса, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3961-2103>

Researcher ID: I-5139-2018

osanniland@gmail.com

Санников Александр Ильич,

доктор психологических наук, старший
научный сотрудник, доцент кафедры теории
и методики практической психологии
ГУ «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского».
Одесса, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6743-0182>

Researcher ID: I-5165-2018

asannikov2010@gmail.com

Аннотация. В статье представлены результаты исследования принятия решений у лиц с разным уровнем толерантности к неопределенности. Достижение цели обеспечивалось решением следующих исследовательских задач: изучение взаимосвязей показателей толерантности к неопределенности и принятия решений личностью; выявление лиц с доминированием толерантности к неопределенности и принятия решений; изучение устойчивых взаимосвязей характеристик принятия решений у лиц, которые отличаются по уровню толерантности к неопределенности. Актуальность исследования обусловлена, с одной стороны, увеличением потребности в теоретико-методологическом обобщении исследований принятия решений личностью, с другой, в разработке прикладных аспектов изучения толерантности к неопределенности. Было подвергнуто проверке предположение о том, что уровень сформированной толерантности к неопределенности является фактором, который обуславливает показатели принятия решений личностью. Выполнен анализ тенденций в психологической литературе относительно определения и содержательного наполнения терминов «толерантность к неопределенности», «выбор», «принятие решений личностью». Сформирована репрезентативная выборка обследованных численностью 105 человек, включая группы с высоким

(10 лиц) и низким уровнем толерантности (12 лиц), мужчины и женщины в возрасте 20–46 лет. Результаты диагностики изучаемых характеристик получены на таких широко используемых психодиагностичних методиках, как «Субъективная самооценка решимости», «Шкала толерантности к неопределенности», «Мельбурнский опросник принятия решений», «Шкала интолерантности-толерантности к неопределенности», «Личностный опросник принятия решений», и др. Презентированы результаты корреляционного анализа взаимосвязей показателей принятия решений с толерантностью к неопределенности. Выявлено наличие положительных значимых связей между толерантностью к неопределенности и большинством показателей принятия решений, а также между интолерантностью, рациональностью, склонностью к риску и показателями решимости личности. Выявленные взаимосвязи показывают, что толерантность к неопределенности является одним из факторов принятия решений личностью. Для лиц, которые отличаются показателями толерантности к неопределенности, характерны определенные показатели принятия решений. Особого внимания заслуживает анализ устойчивых взаимосвязей составляющих и компонент решимости (системного свойства личности, в отличие от решительности – волевого свойства), а также индивидуально-психологических особенностей их вариаций у лиц, которые отличаются толерантностью к неопределенности.

Ключевые слова: толерантность к неопределенности; принятие решения; решимость личности; личность.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] P. K. Anohin, «Principial'nye voprosy obshchej teorii funkcional'nyh sistem», Izbrannye trudy. Filosofskie aspekty teorii funkcional'noj sistemy. Moskva, Rossiya: Nauka, 1978, s. 49–106.
- [2] A. G. Asmolov, «Tolerantnost' kak kul'tura XX veka», Tolerantnost': ob"edinyaem usiliya. Moskva, Rossiya: Letnij sad, 2002, s. 150–181.
- [3] O. G. Babchuk, «Specifika faktornoj struktury lichnosti tolerantnyh i intolerantnih lic», Nauka i obrazovanie, № 11/CXXVIII, s. 33–39, 2014.
- [4] E. P. Belinskaya, «Neopredelennost' kak kategoriya sovremennoj social'noj psihologii lichnosti», Psihologicheskie issledovaniya, T. 7, № 36, s. 3, 2014. Dostupno:<http://psystudy.ru/index.php/num/2014v7n36/1014-belinskaya36.html>. 2014.
- [5] A. D. Bretman, «Psihologicheskie osobennosti prinyatiya reshenij vzroslymi v situacijah zhiznennogo vybora», Lichnost', sem'ya i

- obshchestvo: voprosy pedagogiki i psihologi, na XXXIV Mezhdunarod. nauch.-prakt. konf. (13 noyabrya 2013 g.), Novosibirsk, 2013, s. 83–86.
- [6] A. I. Gusev, «Tolerantnost' k neopredelennosti kak sostavlyayushchaya lichnostnogo potenciala», Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika, D. A. Leont'ev, Red. Moskva, Rossiya: Smysl, 2011, s. 300–330.
- [7] A. V. Karpov, Psihologiya menedzhmenta: ucheb. posobie. Moskva, Rossiya: Gardariki, 2004.
- [8] A. V. Karpov, Psihologiya prinyatiya resheniya; In-t psihologii RAN; YAroslav. gos. un-t imeni P. G. Demidova. YAroslavl', Rssiya: B. i., 2003.
- [9] YU. Kozeleckij, Psihologicheskaya teoriya reshenij; Per. s pol'sk. G. V. Minca i V. N. Porusa. Moskva, Rossiya: Progress, 1979.
- [10] L. A. Kolomeec, «Strategii osushchestvleniya vybora», Pedagogika i psihologiya: aktual'nye voprosy teorii i praktiki, na V Mezhdunarod. nauch.-prakt. konf. (g. CHEboksary, 9 sentyabrya 2015 g.). CHEboksary, Rossiya: CNS «Interaktiv plyus», 2015, s. 162–166.
- [11] T. V. Kornilova, Psihologiya riska i prinyatiya reshenij: ucheb. posobie dlya vuzov. Moskva, Rossiya: Aspekt Press, 2003.
- [12] T. V. Kornilova, M. A. CHumakova, «SHkaly tolerantnosti i intolerantnosti k neopredelennosti v modifikacii oprosnika S. Badnera», Eksperimental'naya psihologiya, s. 92–110, 2014.
- [13] I. N. Leonov, «Tolerantnost' k neopredelennosti kak psihologicheskij fenomen: istoriya stanovleniya konstrukta», Vestnik Udmurtskogo universiteta. Seriya Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika, Vyp. 4, s. 43–52, 2014.
- [14] E. G. Lukovickaya, «Social'no-psihologicheskoe znachenie tolerantnosti k neopredelennosti», dis. kand. nauk: 19.00.05. Sankt-Peterburg, Rossiya, 1998.
- [15] S. D. Maksimenko, «Teoreticheskie osnovy psihologii zhiznennoj energii (nuzhdy) lichnosti», Nauka i osvita, № 9/CXXVI, s. 14–21, 2014.
- [16] O. A. Mironchuk, «Psihologicheskie osobennosti tolerantnosti k neopredelennosti», Upravlenie kachestvom obucheniya v innovacionnom vuze, na nauch.-teoret. konf. molodyh uchenyh, 17–18 aprelya 2015 g. Har'kov, Ukraina, 2015, c. 68–71.
- [17] E. N. Osin, «Faktornaya struktura russkoyazychnoj versii shkaly obshchej tolerantnosti k neopredelennosti D. MakLejna», Psihologicheskaya diagnostika, № 2, s. 65–86, 2010.
- [18] L. V. Pomytkina, «Rozvytok osobystisnoi hotovnosti studentiv do pryiniattia stratehichnogo zhyttievoho rishennia z profesiinoho samovyznachennia», Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho derzh. un-tu im. V. O. Sukhomlynskoho: zb. nauk. prats; S. D. Maksymenka,

- N. O. Yevdokymovoi, Red., T. 2, vyp. 10(91), Psykholohichni nauky, s. 258–262, 2013.
- [19] A. I. Sannikov, Psihologiya zhiznennogo vybora lichnosti: monografiya. Odessa, Ukraina: Izd-vo VMV, 2015.
- [20] O. I. Sannikov, K. V. Vizniak, «Tolerantnist yak resurs pryiniattia rishen osobystisti», Problemy suchasnoi psykholohii osobystosti, na VIII nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh ta stud. (25–26 trav. 2017 r.). Odesa, Ukraina: Vydav. VMV, s. 149–155, 2017.
- [21] O. P. Cannikova, Fenomenologiya lichnosti: monografiya. Odessa, Ukraina: SMIL, 2003.
- [22] O. P. Sannikova, O. H. Babchuk, «Dosvid diahnostryky tolerantnosti: rezultaty aprobatsii oryhinalnoi metodyky», Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky: zb. nauk. prats Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, T. 2, s. 68–73, 2011.
- [23] O. P. Sannikova, O. H. Babchuk, «Tolerantnist yak skladna vlastyvist osobystosti v indyvidualno-psykholohichnomu vymiri», Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats in-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, T. 10, vyp. 16, s. 34–42, 2010.
- [24] O. P. Sannikova, I. O. Hordiienko, «Psykhologichnyi resurs tolerantnosti: samopryiniattia ta yoho funktsii», Visnyk pisliadyplomnoi osvity: zb. nauk. prats, Vyp. 9(38), s. 107–119, 2019.
- [25] O. K. Tihomirov, Psihologicheskie mekhanizmy celeobrazovaniya. Moskva, Rossiya: Nauka, 1977.
- [26] M. A. CHagova, «Istoriya i sovremennoe razvitie problemy tolerantnosti k neopredelennosti v psihologicheskoy nauke», Vestnik po pedagogike i psihologii YUzhnoj Sibiri. Prilozhenie: «PEM: Psychology. Educology. Medicine». № 1, s. 1–12, 2014.
- [27] V. M. Chernobrovkin, Psykholohiia pryiniattia pedahohichnykh rishen: monohrafiia. Luhansk, Ukraina: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2010.
- [28] V. D. SHadrikov, Problemy sistemogeneza professional'noj deyatel'nosti. Moskva, Rossiya: Nauka, 1982.
- [29] K. Durrheim, D. Foster, «Tolerance of ambiguity as a content specific construct», Personality and Individual Differences, Vol. 22(5), pp. 741–750, 1997.
- [30] B. T. Hazen, R. E. Overstreet, L. A. Jones-Farmer, et al., «The role of ambiguity tolerance in consumer perception of remanufactured products», International Journal of Production Economics, Vol. 135(2), pp. 781–790, 2012.
- [31] L. T. Kajs, D. L. McCollum, «Dealing with ambiguity: assessment of tolerance for ambiguity in the context of school leadership», Educational Leadership, Vol. 14 (Special Issue), pp. 77–91, 2010.

- [32] D. L. McLain «The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity», *Educational and Psychological Measurement*, Vol. 53(1), pp. 183–189, 1993.
- [34] K. Merenluoto, E. Lehtinen, «Number concept and conceptual change: Towards a systemic model of the processes of change», *Learning and Instruction*, Vol. 14 (5), pp. 519–534, 2004.
- [35] B. D. Naemi, D. J. Beal, S. C. Payne, «Personality predictors of extreme response style», *Journal of Personality*, Vol. 77(1), pp. 261–286, 2009.
- [36] M. Trottier, W. Roberts, I. Drmic, et al., «Parents' perspectives on participating in genetic research in autism», *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 43(3), pp. 556–568, 2013.
- [37] E. V. Våpenstad, «The ambiguity of the psychoanalytic situation and its relation to the analyst's reverie», *Psychoanalytic Psychology*. Vol. 27(4), pp. 513–535, 2010.

*Стаття надійшла до редакції
06 квітня 2020 року*